

Գօհա կրճերը՝ երկու խմբի բաժնուած՝ գեպ ի Սեւանայ լիճը՝ Այս մեծ բարձրագուստային լճին ճեղքները հիմնովին ճնշուեցան եւ շատ անգամ արշաւանք եղաւ անոր հարաւային ափանց լեռները։ Արկին համեմատուեցան, կաղապարուեցան եւ լուսանկարուեցան Բելքի կողմանէ առաջին ճամբորդութեան առնել գտնուած բեւեռագիր արձանագրութիւնը Զաղարու (Սարգսուրի Գ.) եւ Վեոյանի-Գիրայն (Ռուսաս Ա.) տեղերուն, ինչպէս նաեւ Որդակլուի արձանագիրն (Արգիստիս Ա.) որ յառաջունընէ ծանօթ էր։ Ի մասնաւորի յիշեալ արձանագրութեանց երկրորդին կրկին քննութեամբ՝ նոյն արձանագրին յիշակելի գիտնականին հրատարակութեան՝ վրայ կարեւոր ուղղելիքներ գտնուեցան։ Բաց աստի որոշուեցան բազմաթիւ նախապատմական գերեզմաններ, ի մասնաւորի Զաղարուի քով։ Լճին արեւելեան ափը, զոր քննեցինք առագաստաւոր նաւակով մը Զաղարուն մինչեւ Զորջա, տեսնուեցաւ որ յարմար չէր բեւեռագիր արձանագիրներ քանդակելու։ Հուս կը պահսին ժայռեր որ անհրաժեշտ են արձանագրութեանց քանդակուելուն։

Ռուսաստանի մէջ յիշեցր զարձեալ Ելմիանի բլաւ պոյնելութիւնին, ուր ուղեւորաց ունկնդրութիւն շնորհեց Ամեն. Վաթուղիկոսը, եւ ուր համեմատուեցան բազմաթիւ արձանագրութիւնք, որ գտնուած են ռուսական հողին վրայ՝ ի մասնաւորի Արմաւիր։ Աղեքսանդրոպոլի մերձակայ Ելար եւ Կուլիլան տեղերուն արձանագրութիւնք (Արգիստիս Այ) համեմատելու համար այն տեղերն ալ այցելեցինք։ Միտ կողմանէ ստիպուած էինք ռուսական հողին վրայ երկար չմնալ՝ Երասխի հովտին աօթերուն պատճառաւ, — շքե զուրկ ճամբաները մինչեւ 60° աստիճան կեդսիսի։ Փութով անապարեցինք հասնիլ բարձրագիր, Խասիլ աւելի զով Ասորպատականը (Ագրեկյան) Ի Նախիջեւան (13/1 Օգոստ.) հոշակաւոր պարսկական յիշատակարանները մասամբ քանդուած գտնուեցան, մասամբ — ի մասնաւորի տասնանկիւն մեծ աշտարակը — մերկացուած ամէն միւսիսի զարդերէ, հաւածորէն նոյն իսկ տնոր տիրող՝ Ռաշիմ խան Նախիջեւանսիի անուն կողմանէ, որ ծխած ըլլալու է զանոնք։ Օգոստոս 14ին (2ին) Զուղայի քով անցանք Պարսից սահմանը։ Ճամբան գեպ

ի Դաւրեթ վալդեմար Սայրից եւ տողերու գրող Գելնգելյա (Gälingia) տեղը՝ աստի գուտ թաթարախոս երկրի մէջ՝ հանդիպեցանք ջայթմ սակաւածանօթ կամ թերեւս բոլորովին անծանօթ երանեան բարբառի մը՝ որ շատ ապրւմեր է արդի պարսկերէնէն։ Դաւառաբարբառիս անունը անուած է Լուրան գեղէն, ուր նոյնպէս կը խօսուի։

(Հարմարեցնել)

Հ. Յ. Տ.

ՅԵՆՆԵՐ ԹԵՐԹԵՐԻ ԹԱՎԿԵՐՈՒՆԸ

ԱՌՅԵՆՆԵՐ ԹԵՐԹԵՐԻ ԹԱՎԿԵՐՈՒՆԸ

1. Պարսիս ուսումնասիրտ հայ ուսանողները։ — 2. Հայ որբերուն ի նպաստ։ — 3. Յունարէն փոխառեալ բառեր Հայերէնի ի նպաստ։ — 4. Պարսիս համալսարանին քաղաքականութիւնն եւ Հայերը։ — 5. «Համալսարանին» պատկերացարող թիւը։ — 6. Տեղեկագիր Ներդալիս հայ ուսանողական միութեան։ — 7. Տեղեկագիր Ագ. Կրթարան-Որդանոցին ի Երևան։

1. Պարսիս ուսումնասիրտ հայ ուսանողները։ Paris-Nouvelles պարբերական լրատուն, որուն յաւելակ խմբագրութիւնը Միլիթ Ս. Դաւիթ-Բեկ կը հոգայ, երբեք զանց չ'ընէր իւր սուղ էջերուն մէջ մեր պարսիսաբան Հայրիկ կամ ուսանողաց վրայ ուրախելի լեւեր հաղորդելու։ Յունիս ճի թուոյն մէջ կը կարգեց արձանագրութեամբ թէ Պարսիս հայ ուսանողներէն Պ. Ս. Սարգսեան ծառայարարութեան առաւելական բնթացքին յաշտութեամբ է պատուով աւարտած են։ Առաւելաւարաց Պալայ կենդանականին աշակերտներէն են եւ քանի մը տարի յառաջ Պարսիս անցած, ուր Հանքարանական վարժարանը մտած էին, որմէ սակայն յաշտեցան Եւսեղիսեան եւ կամուրջներու վարժարանը մտնելու։ Քանի շաբօ ուսումնասիրտներու մէջն «Եւսեղիսեան» հիւրէրէր, Սարգսեան ինչեւոր վկայականին արժաւորած են, սուղագիւ զովքն էւ ուրախական նշուն մը փութից եւ յաշտութեան։ Այս յաշտութիւնը կը մտցնէր մեզ ալ որ ժող դուրծուելութեամբ մը եւ լուաւոյն ապագայով մը պատկուի։

2. Հայ որբերուն ի նպաստ։ Էսթաթ՝ Յունիս 15ին տեղի ունեցաւ Պարսիս Վալդել (Vaudeville) թատերանի մէջ՝ մեծ ցերեկայի մը ի նպատակ որբիկներուն, որ կազմակերպուած էր «Մարտիս իրաւանց Միութեան» ընդհանուր նախագահութեան տակ եւ Ա. Չոպանեանի ղեկավար։ Հռչակական Միութեւ Յունիս զգալուն շէշտերով եւ ճարտար լեզուով խօսեցաւ հայ որբերուն գրութեան վրայ եւ ամենու զիւրեմիւն շարժեց։ Յարստացի մեծ մատենագիրն բունիստութեան անվարպէս ետքը, Յարստացի ծանօթ արուեստագետներ՝ որ բարեգործական ձեռնարկներու մէջ միշտ պարտաւոր են իրենց օգնութիւնը տալու, հանդիսատեսները զմայլեցուցին իրենց հրա-

4 Nikolsky, առաւելական հողին վրայ գտնուած փանծակ բեւեռագրութեանց իւր մեծ պարզ հրատարակութեան մէջ՝ «Անի լճի Հնախոսութեան Կովմարի», Յետք Է. (Metropolis up armenologiz Khabaze. Bimayats V, 1896.)

շաբթի տաղանգագով Յիշեք քի միջի այլը՝ Տիկին Արհն-Վէպուհ, ՊՊ. Մուսն Սիւլի, Անժուսան, Ալպու-Լանգու, Գոգլէն են. յիշեք նաեւ Գրոմոսայի թատրոնական ամենամեծ գիտեքերէն մին՝ Տիկին Իւթան: Լանդերը կատարելապէս յաղել անցաւ, ներկայացանքն իրիւթեքը շատ լաւ ընտրուած էին. հանգուդ վերջացաւ Ա. Զոգանդերի համառօտ բանախօսութեամբը: ՄԵԼՈՒՔ Մ. ԳԱՆՈՒՔ-ՔԵՆ.

3. Եռ-նորթի խորհուրդը թափել շաբթիկին մէջ պիտոյով մեզի համար շատ հետաքրքրական յօդուած մը հրատարակած է Ա. Թուսը Բիզանդական թերթին մէջ, մասնաւորաբար՝ զիւսուորաբար Բիւստոսի Ժամանակները խօսուած կամ Կօնը եւ միջին յունարէնի պատմութեան՝ ուսումնասիրութեան իրիւթեր: Ինչպէս կը տեսնուի յօդուածին տեսակէտն աւելի յունարէն է, սակայն հայերէնի համար հետաքրքրական է շահուէտ տեսութիւններ եւ գիտողութիւններն այնչափ շատ են, որ սուսգիւ. հարկ էր տեսնենք նոյնը թարգմանութիւնն յաջորդ թուէն սկսելով մաս մաս պիտի հրատարակուի:

4. Պարիսի համալսարանին ցոյցահանդէսին խաղաթիւն ազգայն ազգայն ազգայն շքեղ շէնքերուն (pavillon) քով շէնք նշմարելու յուսով հայ ազգին յատուկ բաժինը, թէ եւ ճիշդ ու ցածր այլեւայլ բաժիններու մէջ բաւական մեծ մաս մ'ամբարտաւած է Հայոց Անուարտեան, հայկական հնութիւններէն, ապաւնէն են են: Ուսուցիչ բաժնին մէջ՝ այլեւայլ զինանշաններուն մէջ կը փայլէ «ցարազփ աբմանարոյն» — հայկական թագաւորութեան՝ զինանշանը, որ Գորշապոյն առեւծ մը՝ ոսկի յատանի մը վրայ կը ներկայացընէ, իւր չորս ծիրաններով աներեւոյթ թշնամոյ մը սպանաւորով: Ասոր քով կը նշմարուի Երեւանի՝ Ռուսիոյ Հայաստանի զինանշանը՝ երեք արծաթե ըլստներ ոսկի խաչով մը, կապար յատանի մը վրայ: Երկու զինանշաններուն ալ վաճանին վրայ կը դառնան ոսկի թագեր, Ռուսիոյ բաժնէն ետքը՝ մեզի համար հետաքրքրական է Օսմանեան պետութեան եւ Պարսկաստանի բաժինը, որոնց մէջ բազմաթիւն շայիթի տես զարմ են այլեւայլ հնութիւններ, Անուարտեան եւ իրեղեններ, Բազմաթիւ ցոյցաւորող Հայոց մէջէն յիշեք Ս. Պէդրեման, ասոր աղէկը՝ Վարդուհի Պէդրեման, Ա. Թահթեման, որուն «Խուկիւ. տարի քննադ» պատկերները ներկայացուցած ենք արդէն թերթին էջերուն մէջ (1899 թ. 10) Ս. Պէդրեման, Տիկին Պափամանեան, Տ. Միհրան, Պ. Թումանյան, Գ. Մըզեման, Պարոն փայտ Նուպար, Մ. Սիմանեան՝ ծանօթ հնագէտ, Տ. Բալլալլան, լեւտն եւ Լրանա շէնահիւման, Տ. Բէլէքեան, որ նաեւ միջազգային ատենին (jury) անգամ ընտրուած է վերջերս, են են: Ասոցմէ զատ՝ կան նաեւ բազմաթիւ ուրիշ Հայեր իբր ներկայացուցիչ այլեւայլ եւրոպական եւ ամերիկեան հաստատութեանց, որոնք իրենց ծարպութեամբն են ներու-

թեամբը մեծ համակարգ կը փայտէն ցոյցահանադէսին մէջ ինչպէս կը հաստատէ «L'Arménie» (թ. 6) որմ կը քաղենք այս ծանօթութիւնները: 5. «Համալսարանի, Գորշապոյնի» Ս. Պարսկաստանի եւ Տ. Հաւարի խմբագրութեամբ հրատարակուող «Համալսարանին» հին գերբար թիւը՝ որ քիշ մ'ուշացած է, պիտի հրատարակուի այս օրերս վեցերորդ թուին հետ, ինչպէս իմացարար մէջ տպուած նամակը կը ծանուցանէ: Նոյն նամակէն կ'իմանանք նաեւ թէ «Համալսարանին» այս իրկին թիւը պիտի բովանդակէ նաեւ Պարիսի Արուեստահանդիսին վրայ երկրորդ թիւը, որուն զիւսուոր շէնքերուն եւ տեսարաններուն տեսնուելովը շաբթի Գորշապոյնը պիտի զարգաթէ իւր էջերը: Ռուսիոյ լուր մ'աւայն է որ «Համալսարան» յաշըած է իւր ռեզուան յոյս յոյսը բանալու, որուն մէջ թերթին զատ կը տպագրուին առէն լիզուաւ աշխատութիւններ շախմատ գնեթով: Այստեղ «Համալսարան» իւր ազգայն ազգահայցացած է: Նոր հասցէն է Paris, Rue Ortolan 4 (Place Monge).

6. Տեղի-իւր Եւրոպայի հայ ուսումնական միութիւն: Աւելանալու անիւք Վիեննա, Միւրաւուրութեան տպարանը ապաւնած 22 թիւն տեղեկագիր մը 1897—98 եւ 1898—99 տարիներու որ Միւրաւութեան համագումարը նստելու քաղաքացիներ եւ Միւրաւութեան հաշուետուները ներկայացընելէն ետքը՝ քանակաւ լուրեր ալ կու տայ ուսանողներուն վրայ: «Բերլինի հայ ուսանողական քաղական միութիւն» 19 անգամ ունենալով միայն 9+5 գաւառապետութիւններ ըլլաւ այլեւայլ իրիւթերու վրայ: Վիեննա քաղաքին տախտակները կը ցոյցանեն թէ իւրաքանչիւր երկրի մէջ՝ ք. քաղաքը՝ աստուղդիկան, ուրիշ են, ինչ կը սորվին են են: Այս տախտակներէն կը տեսնենք թէ Եւրոպայի Միւրաւութեան անդամացած ուսանողութիւն 158ի 158ի է հասնի, որոնց 89ը՝ Գաղղիա, 59ը՝ Գերմանիա, եւ 80ը Հելլենիստիոն կը գտնուին: Ասոցմէ Բաշկիւթիւն կ'ուսանին 48 հոգի, Հասարակական դիւ. 40, Բնագիտութիւն 8, Գեղարուեստ 12, Գիւղարտընտեսութիւն 6, Քիմիա 28, Մեքենագիտութիւն 19, Ուրեմի հայ ուսանողութեան համեմատական մեծամասնութիւնն ինչ զինք բաշկալանութեան առած է: Ցեղեկագիրը կ'աւարտէ ուսանողական միութեան կանոնադրութեամբ որ եւ ինչ գիշարուր կետերու բաժնուած է: այլեւայլ ստորաբաժանմամբ:

7. Տեղի-իւր Ալէ. Արիւրան-Որբանոցին ի Ալէպոս: Վերջին պէս այս տեղեկագիրն ալ Վիեննա, Միւրաւութեան տպարանն է կու տայ: Եւ թէ անդամական վարչութեան աշաւընութեան եւ անոնց զարմունեւութեան պատուաբեր վկայութիւն կու տայ: Որբանոցին երրորդ տարեշրջանին (1899—1900) տեղեկագիրն է: Թառաւարանին մէջ ընթ' խաղերով նստիւրաւուած եւ համակարգող շնորհակալ ըլլալէն ետքը՝ կը ծանուցանէ ինամականութիւնը թէ այս տարի կրցեր է իբր 200 անգղ. ոսկի պուստը մը՝ մէկի գինը իբր պահեստի դրամ: Որբանոցին

յաջող ելեմանից ուրախալի նշան՝ Որբանոցին Գ. շրջանին ծախարի եղեր է իբր 365 անգլ. ոսկի. որուն բաւական մասն ապահովուած կրնանք ըսել՝ իբր 120 ոսկի թշուալաւորաց վարձքէն ըլլալով, Հետեւաւորք մնացեալը միշտ բարերարաց համակրութեամբ յանձնուած կը մնայ։ Որչափ այլազգ կ'ըլլար, ինչ մեծ սրտի հանգստութիւն էր եթէ Որբանոցն 200 ոսկւոյ շափ շահ բերող դրամադուռի մ'ունենար (իբր 5000 ոսկի), որով իւր ապական ապահովուած ըլլալէն զատ, կարող կ'ըլլար իւր սաներուն թիւը բարձրացնել, արուեստները շատցնել եւն եւն, Արդեւ այս դրամը կարելի պիտի չըլլայ. քովէ քով բերել — Որբանոցին սաները 31 որբուկներ են երեք դասարանի մէջ ջրուած և Կուիրատուութեամբ հաւաքուած դուստրն է իբր 480 ոսկւոյ զուտար մը, որով հանուած են արդէն այլ եւ այլ մանր մուշր ծախքեր, Գ. Ե. կանխավճարի, տպագրութեան, թղթատարի, կնքող եւն եւն Գրամականութեանքէն զատ մեծ կակ ցուցակ մ'ալ արձանագրած է այն անձանց անուններն որոնք այլեւայլ իրեղծներով կամ կերպերէնէնէնով նպատակած մատուցած են Որբանոցին։ Այս յոսանք եւ կը մտղծներ որ յաջող ինտմակալութեան իւր սանութիւնը քանի մը տասնեակով ալ աւելցնել, որ արդէն իւր միակ փափաքն է։ Տեղեկագիրը եր փակուի Որբանոցին կոստանագրով։

ՅԵՂԱԳԵՐՄԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ
Անգամ, 30 Յունիս 1900:

Անգղիա-Տրանսիլանա: Մարդկային զգածմանց որչափ անհաստատ եւ փոփոխական ըլլալը այս վերջին տարիներուս ընթացքին մէջ անգամ մ'ալ կը տեսնուի։ Յորչափ ծրուպացւոց եւ այլոց մտադրութիւնն ուրիշ քանի ուղղուած չէր, լրագիրը եւ ընդհանրութիւնը կարծես Բուրբուն բախտին վրայ միայն կը մտածէին, անոնց իրենց հաւանկարանք կը ցուցնէին ի ժամին եւ ի տարածման։ Այսօր որ քիչ ժամանակէ ի վեր իւրաքանչիւր ուրուք մտադրութիւնն եւ շահն Ասիոյ խոր արեւելքն ուղղուած են՝ Բուրբուն կարծես մոռցուած են։ —

Զորավար Ռոբերտս ամսոյս 5ին յաղթանակաւ Պրէտորիոս մտան, զոր Բուրբուն ինչպէս վերջին անգամ այս տեղն ակնարկած էինք չպաշտպանեցին։ Մայրաքաղաքը գրաւելն ետքը Ռոբերտս իւր բովանդակ մտադրութիւնն ուղղած է զօրով Բոթսայի եւ անոր ըսանակին վրայ, զոր կը ճգնի ամէն կողմանէ պաշարելու։ Անգամ

մ'իսկ լուր ելած էր թէ Բոթա որուն հետ հազիւ 10000—15000 Բուրբն կը պատերազմին՝ յանձնատուր ըլլալու մասին բանակցելու համար հինգ օրուս զինադադար տեղի ունեցաւ։ Բոթայ յանձնատուր ըլլալը դժոցայսօր չէ ստուգուած։ Ռոբերտս վերջին եւ ծանր հարուածը շուտած, իւր սովորական եւ փորձեալ դրութեամբը քանի մը շաքաթ ալ դադար եւ հանգիստ պիտի առնու ի Պրէտորիա։ — Բուրբուն պատգամաւորութիւնը որ Միացեալ Մասնագայալեայլ կառավարութեանց այցելած էր՝ առաւել արդիւնք մը ձեռք բերած ըլլալու քանի մ'օր յառաջ ծրուպա դառնալու համար նաւ մտաւ։ Ընդհանրապէս կըսուի թէ պատգամաւորութիւնն պէտք էր ամսով չափ կանխած ըլլալ, երբ դժո Բուրբուն դատն յաջող ընթացք մ'ունէր, այսօր ալ շատ ուշ է։ — Բարեկուտ գլխուն նախարարութիւնն իւր հոլանդական անդամոց հրաժարմամբը, որոնք չհանձնեցան Օրէյնի եւ Տրանսիլանի անգղիական գաղթականութեանց հետ ծուլուելուն՝ տագնապի գոհ գնաց։ Կառավարիչ Միլներ նոր պաշտօնարանին կազմութիւնն յանձնեց Գորդոն Սպրիգի որուն կազմն յաջողած պաշտօնարանը զուտ անգղիական յառաջադիմական անդամներէ բաղկացած է, որ հետեւաբար հաշտարար պաշտօնարան մը պիտի չըլլայ։ — Պ. Ժուրէրի մահն որուն բնական ըլլալուն դէմ շատ յաճախ լուրեր տարածուեցան՝ որչափ քննադատ թունի նշան է, շնորհիւ Բուրբուն մէջ տիրող երկպառակութեանց։ Բրիտէլի “Reforme,” լրագրին մէջ բեղզիացի հիւանդապահ մը, որ Վիլքըուս Մարլլին հետ Բոսնիքի Դաւաթին մէջ կոտած էր եւ գերութենէն 19 այլ ընկերներով փախած, կը հրատարակէ թէ Ժուրէր Լէյդսմիթի դանդաղ պաշարման եւ վարանման պատճառաւ Կրիգէրի երեսէն ինկած էր, եւ երկուքին մէջ պատանած բանակիւիէն երկու օր ետքն ինք գիմըր թոննաւորած ըլլայ։ Նմանապէս այսպիսի երկպառակութեան մը զո՞ն զնաց Մէֆլինք պաշարող բանակը, որուն Սլիման հրամանատարը նախանձելով էլովի վրայ, չուզեց այս վերջնոյն բաղադրել վրայ ըրած յարձակմանէն ետքն օգնութեան հասնիլ, որով ասիկա ստիպուեցաւ իւր գերի թունած բնորդի